

“F van februari, A van Anna, T van Tina, I van intens, N van Noorwegen, H van Hugo, A van Anna.” Ergens halverwege ons gesprek krijgt Fátinha Ramos een dringend telefoontje, ze moet haar mailadres doorgeven, dat doet ze zorgvuldig, en zo hoor ik met welke verwijswaarden ze haar voornaam spelt. Zes eigennamen, en dan dat ene adjectief: intens. Het lijkt een veelzeggende keuze, maar ze lacht verrast: “Ik was me er helemaal niet van bewust!” Allicht is dat nog veelzeggender.

Fátinha Ramos krijg je zelden in gedoseerde hoedanigheid. In haar Antwerpse appartement, waar de tekentafel de woonkamer voor zich alleen krijgt, heet ze me welkom in uitroepstekens, en stelt ze eerst zelf nadrukkelijk de vragen. Niet uit achterdocht, “dat is een gevoel dat ik niet ken, denk ik”, wel uit “curiositeit, da’s mijn levenselixir”. Net is ze terug van twee maanden Portugal. In haar geboortestad Aveiro werkt ze er vaak nog in haar studio met zicht op zee. “Je mag die zee daar zelfs een oceaan noemen. ’s Avonds zie ik er de zon langzaam wegsmelten in de oceaan, en diep in de nacht zie ik de maan dat nog eens overdoen.”

Je bent een nachtwerker?

“Vroeger zeker wel. Dan bleef ik soms speciaal wakker om de maan op haar nachtelijke reis langs de hemel te volgen en te tekenen. Zoals ik overdag wel eens urenlang naast bloemen ging zitten om dat hele parcours te schetsen, vanaf het aarzelande openen bij het eerste licht tot het langzame sluiten bij de duisternis. Wat een magistrale choreografie blijft dat toch. Zeker dat moment waarop je een bloem bijna *ziét* beslissen om zich helemaal te openen en zich te laten zien, dat vind ik elke keer zo ontroerend, zo hartverscheurend dapper.”

In Aveiro deed ze net hetzelfde. Meer dan ooit heeft ze zich er begin dit jaar laten zien in haar eerste grote solotentoonstelling. Een overrompelend succes, zegt ze, en dat had ze niet zien aankomen. “Ik woon al 23 jaar in België, ik dacht dat ze me in Portugal wat uit het oog verloren waren, maar toen kreeg ik van Aveiro, dat vorig jaar culturele ►►

Fatinha Ramos kwam op de wereld met dertig breuken, ze zou maar drie weken leven. 47 jaar later is het meisje met de glazen botten een illustrator met wereldfaam, en blijft ze glimlachend demonstreren hoe sterk breekbaarheid kan zijn.

“Ik ben bovenal dankbaar dat ik er nog ben”

hoofdstad was, de uitnodiging voor deze solotentoonstelling. Uit het hele land zijn bezoekers komen afgezakt. Eén grote moederlandse omhelzing was het. Zelden heb ik me trouwens zo zeer opengesteld voor de buitenwereld. En niet alleen via tekeningen en schilderijen, maar ik heb me eindelijk ook durven te laten zien via sculpturen in glas.”

Want dat moest er ooit van komen?

“Glas is een materiaal dat ik begrijp, dat ik voel, dat ik ken. Ik heb wat ze noemen de glazenbottenziekte. Ik heb, kort samengevat, problemen met de aanmaak van collageen type 1, een eiwit dat voor je botten essentieel is. Mijn botten zijn niet alleen erg fragiel, ze zijn ook doorzichtig. Op een röntgenfoto kun je dat zelfs zien, hoe bevreemdend transparant mijn botten zijn. Even breekbaar en doorzichtig als glas dus. Eenzelfde verwantschap voel ik met kintsugi, de eeuwenoude Japanse traditie om gebroken scherven te lijmen met goud, waardoor de breuk niet alleen zichtbaar blijft, maar zelfs geëerd wordt. Glas en kintsugi voel ik verenigd in mij, en heb ik nu ook verenigd in mijn sculpturen.”

Toulouse-Lautrec

Haar eigen leven langs gouden breuklijnen begon met een mirakel. Dertig breuken, en toch had Fatinha Ramos haar eigen geboorte overleefd. “Ze gaven me hooguit drie weken, er is zelfs een priester mij komen zalven. Dat kan ik snappen. Ik ben totaal gebroken op de wereld gekomen. Mijn ribben, mijn benen, mijn armen. Ik kon amper eten. En toch bleef ik maar leven. Niemand die het kon verklaren.”

Een onverklaarbaar leven, maar wel met een ijzeren wilskracht.

“Blijkbaar ben ik geboren met een immense levenshonger. En die is nooit overgegaan. Zowat mijn hele kindertijd heb ik in het ziekenhuis doorgebracht met gebroken benen, maar ik herinner me oprecht niet dat ik daar ooit droevig om ben geweest. Al zeker niet dat het mij ooit voorzichtiger heeft gemaakt.”

Waarom moest je met een gebroken been in het ziekenhuis blijven?

“De paradox van deze ziekte is dat je in beweging moet blijven om je botten sterk te houden. Ben je te stil, dan worden je botten *nóg* brozer. Het komt erop aan om die breekbaarheid voortdurend te blijven uitdagen. Een gipsverband werd daarom zo vaak als mogelijk vermeden, en dus moest ik elke keer in het ziekenhuis blijven tot ik genezen was. Soms maandenlang.”

En je hebt jezelf nooit ook maar even beklaagd?

“Je kunt je niet voorstellen hoe sterk kinderen zijn. Ik heb daar in die jaren een uitzonderlijk zicht op gekregen. Er bestond toen nog geen aparte afdeling oncologie, dus had ik bij mij ook veel vriendjes met botkanker. Hun levensvreugde was niet minder dan de mijne, ook al hadden we elke dag pijn. We zagen elkaar huilen en we zagen elkaar ook weer lachen. Veel van die vriendjes ben ik verloren, ik ben er uitvoerig getraind in afscheid nemen. Er was toen trouwens nog geen psycholoog die met ons kwam praten. Ik heb zelfs nooit een kinesist gehad. Terwijl ik na elke breuk helemaal opnieuw moest leren stappen. Hoe vaak ik die cyclus niet doorlopen heb: vallen, genezen, opstaan, opnieuw leren stappen. Eindeloos opnieuw. En elke keer voelde het als de allereerste keer. Dat was het mooie eraan: dat ik zo vaak de magie van de eerste stappen opnieuw heb mogen beleven.”

In die ziekenhuisjaren ben je ook beginnen te tekenen.

“Elk kind tekent. Als ik kunstenaars trots hoor verkondigen dat ze al op hun vierde aan het tekenen waren, dan denk ik: wie niet? Geef een kind potloden en dat begint te tekenen. Ik dus ook. Maar het verschil was de *obsessiviteit* waarmee ik dat deed. Ik wou niets anders meer. Ik wou niet ophouden om te eten, ik hilde als ze mijn potloden wegnamen.

Tekenen was hoe ik ontsnapte. Het was mijn uitweg uit de pijn. Een verpleger had gemerkt dat ik de meeste kinderboeken niet leuk vond – ik herkende me niet in die brave verhalen over flinke, blonde meisjes – en hij gaf me een strip van *X-Men*. Toen was het hek helemaal van de dam. Die strip heeft mijn hele leven veranderd. Eindelijk herkende ik me in die eigenaardige wezens met hun speciale talent om te muteren. Vooral Wolverine had mijn aandacht. Supersterk, botten van ijzer. Ik heb nooit helden gehad, maar Wolverine is het dichtst in de buurt gekomen. Ik heb die strips verslonden, en ik ben doordrongen geraakt van de kracht van beelden.”

Wat tekende je in die jaren?

“Mensen. Ik heb iedereen van de orthopedieafdeling getekend, en die portretten zijn daar blijkbaar twintig jaar blijven hangen. Het is ook in die tijd dat iemand me voor het eerst met Frida Kahlo vergeleken heeft. Sindsdien is dat vaak gebeurd. Ik snap natuurlijk vanwaar het komt, ik herken de pijn van Kahlo, we hebben gelijkaardige operaties ondergaan. En toch vond ik het niet altijd fijn om met haar te worden vergeleken. Ik voelde me liever verwant met iemand als Toulouse-Lautrec, die ik altijd een fenomenale kunstenaar heb gevonden. Ook hij had broze botten, en ook hij is daarom zo klein gebleven. Al heb ik me nooit klein gevoeld, gek genoeg. Ik vergeet dat zelfs altijd. Alleen als ik mezelf op foto zie, kan ik weleens schrikken. ‘Oei, die is klein. Oh, maar dat ben ik!’ (lacht) Ik heb er nooit om getreurd. Ik was al blij dat mijn botten steeds sterker werden en dat ik vanaf mijn veertiende – met krukken weliswaar, maar niettemin – een vrij normaal leven kon leiden. Ik had een razende honger. Alsof ik een oorlog had overleefd, en nu elke dag het leven moest vieren. Ik ben gestopt met tekenen, ik wou vooral feesten. Alles be-

“Hoe vaak ik die cyclus niet doorlopen heb: vallen, genezen, opstaan, opnieuw leren stappen. En elke keer voelde het als de allereerste keer. Dat was het mooie eraan: dat ik zo vaak de magie van de eerste stappen heb mogen beleven”

leven, ik wou seks, drugs en rock-'n-roll, en dansen, wat had ik een hunker om te dansen. Ik ging naar raveparty's, ik dook in moshpits, mijn krukjes vlogen tot op het podium. Heerlijk gulzige jaren."

Maar je bent wel gestopt met tekenen, zei je?

"Dat is het enige waar ik spijt van heb. Of nee, ik heb er ook geweldige spijt van dat ik ooit in Londen plots naast David Bowie stond, en dat ik hem níets heb durven te zeggen of te vragen. David Bowie! Die komt voor mij net na Wolverine. Maar goed, bovenal heb ik dus spijt van die jaren waarin ik niets heb getekend."

Waarom was dat?

"Ik denk dat ik tekenen te veel aan pijn en verdriet linkte. Dat ik schrik had van dat ziekenhuiskind in mij. Ik wou niets liever dan eindelijk zo normaal mogelijk te zijn. Het was al complex genoeg geweest, nu wou ik toewerken naar een ge-

"Een strip van *X-Men* heeft mijn leven veranderd. Eindelijk herkende ik me in die eigenaardige wezens met hun speciale talent om te muteren. Zeker Wolverine – supersterk, botten van ijzer"

woon leven. Met een 9-to-5-job, met weekends, met vakantiegeld. Ik ben in Porto grafische vormgeving gaan studeren, en daarna ben ik mee naar Antwerpen gekomen met mijn Belgische vriend, die ik had leren kennen toen hij met Erasmus in Portugal studeerde. Ik heb intensief Nederlands geleerd, en voor ik het goed en wel besepte had ik hier een job als artdirector bij een communicatiebureau. Ook best creatief, en thuis tekende ik intussen ook wel weer, maar ik was er nog lang niet aan toe om naar mezelf te durven kijken als kunstenaar. Ik denk dat ik lang geloofd heb dat tekenen alleen maar een hulpmiddel was geweest voor het zieke kind dat ik ooit was. Maar tekenen is de bevestiging

van de mens die ik ben. Ik was in alle verlagen naar normaliteit helemaal van mezelf vervreemd. Pas jaren later, na de breuk met mijn vriend en toen alles even op losse schroeven stond, ben ik definitief voor het voltijdse creëren durven te gaan."

Nog zo'n gouden breuklijn dan.

"Helemaal. Die beslissing heeft mijn leven omgegooid. Ik heb al mijn opdrachtgevers gemaild dat ik zou stoppen met mijn grafische werk, en ik heb een expo georganiseerd met mijn illustraties om mij aan de wereld, én aan mezelf, te presenteren als illustrator. Ik geloof heel erg in de manier waarop de Vikings dat vroeger deden: ze kwamen ergens aan en ze verbrandden hun boten. *No way back*. Het is dit, of het is niets. En dit werd alles. Voor ik het wist, werd ik opgepikt door titels als *The New York Times*, *The Washington Post*, Google, *Scientific American*, won ik prijzen, mocht ik voor het Moma een kinderboek illustreren. Het ene leidde altijd naar het andere, en zo de wereld rond."

Plotse kanteling

Sta je op het strand van Aveiro en stap je vandaar langs de breedtegraad over de oceaan, dan kom je vanzelf New York binnen. Tussen de twee steden ligt 5.000 kilometer, maar ze kijken elkaar wel recht in de ogen. De kleine Fatinha Ramos heeft die fascinerende overkant vaak in gedachten wanneer ze op haar strand staat. New York is de stad waar ze ooit heen zal gaan.

In het voorjaar van 2022 vertrekt ze dan, voor echt. Haar werk is haar al lang voorgegaan, en ze heeft er al vele korte trips gemaakt, maar nu plant ze er voor langere tijd te wonen en werken. En New York stelt haar niet teleur. De stad blijkt eindeloos voedzaam, doet haar boven zichzelf uitstijgen, ze voelt zich vol in leven.

Maar dan komt 5 augustus. Diep in het hart van de hete zomer van 2022

kantelt plots alles. Zomaar, terwijl ze achteloos in bad stapt, uitglijdt, en ze haar nek breekt. Ze voelt, wervel voor wervel, hoe alle gevoel uit haar romp en benen verdwijnt en hoe ze zelfs geen klank meer kan uitbrengen – om hulp roepen lukt niet. Verlamd ligt ze in het badwater. Ze merkt dat ze haar linkerhand, waarin de douchekop nog geklemd zit, een heel klein beetje kan bewegen. Het lukt haar om die douchekop net buiten de kuip te mikken en het appartement langzaam onder water te zetten in de hoop zo de aandacht te trekken. De lekkende druppels nemen hun tijd. Zes uur later wordt ze gevonden.

“Zes uur lang heb ik er rekening mee gehouden dat dit het einde kon zijn. En zes uur lang heb ik, terwijl ik daar lag, gedemonstreerd gekregen wat de essentie van dit leven is. Er speelt zich een film af voor je ogen. Je ziet al die momenten in je leven waarop je je diep verbonden met iemand hebt gevoeld, je herbeleeft ontmoetingen, je ziet jezelf weer verliefd worden, je kijkt al je vrienden in de ogen, je praat met hen, je pakt ze vast. Die zes lange uren heb ik alléén maar aan mensen gedacht. Je mensen zijn je leven. Die verlamde uren in dat bad waren een nachtmerrie, en toch hebben ze mij de prachtigste waarheid laten zien.”

Heb je al die tijd de paniek kunnen vermijden?

“Ik heb, vreemd genoeg, geen seconde gepanikeerd. De vriendin die me gevonden heeft, deed dat wel. Dat snap ik, het moet een vreselijk gezicht zijn geweest. Maar zelf zat ik in overlevingsmodus. Ik heb haar rustig opgedragen, met fluissterstem, om 911 te bellen, kleren te verzamelen, mijn telefoon te halen en mijn familie te bellen. Ook in het ziekenhuis bleef ik kalm. Zelfs toen de chirurg mij net voor de operatie kwam medelen dat er een grote kans was dat ik er niet levend uit zou komen, en indien wel, dat ik dan hoe dan ook voor altijd tot aan de nek verlamd zou zijn. Hij zei dat het belangrijk was dat ik dat besepte.”

En dat besepte je?

“Ik denk dat ik dat besepte. Het is vreemd om te zien wie je wordt in overlevingsmodus. Ik had een zeer kalme en zeer scherpe focus, en die zou maanden

blijven. Mijn broze botten hebben de operaties en de revalidatie natuurlijk een pak complexer gemaakt. Ik moest vier keer geopereerd worden, ik heb ook maandenlang helemaal niets kunnen bewegen. Tot plots, ik verbleef toen al in het revalidatiecentrum Revarte in Edegem, de zenuwpijn in mijn rechtersvoet niet meer te houden was, ik in een reflex het deken wegtrok en zag dat hij bewoog. Tegen alle voorspellingen in: mijn voet bewoog! Dat was het begin van een nieuwe fase. Geleidelijk aan is mijn lichaam mij tekens van hoop beginnen te geven.”

Durfde je die hoop toe te laten?

“Zo goed als mogelijk. Hoe meer ik uit de overlevingsmodus ontwaakte, hoe moeilijker dat wel werd. De werkelijkheid kwam steeds harder binnen, en die was best meedogenloos. Ik ben altijd heel zelfstandig en trots geweest, en plots waren er vijf mensen nodig om mij te wassen. Iemand die mijn hoofd vasthield, iemand die mijn schouders ondersteunde – vijf mensen. Ik had geen controle over mijn eigen lichaam, ik heb drie maanden niet kunnen praten en nog anderhalf jaar heb ik dag en nacht een harnas gedragen. Ik voelde hoe ik gaandeweg in een rouwproces ging. Het was een afscheid van een leven dat er nooit meer hetzelfde zou uitzien. Maar waar ik intussen – we zijn twee jaar verder – zelfs al dankbaar voor ben. In de jaren voor het ongeval was ik van deadline naar deadline aan het leven, ik was mezelf aan het uitputten, onophoudelijk bezig iets te bewijzen, maar wát eigenlijk? Was ik nog altijd aan die artsen, die mij ooit maar drie weken leven hadden voorspeld, aan het bewijzen dat ze het fout hadden? Was ik mezelf nog altijd aan het bewijzen dat ik dit leven, ondanks alles, toch ten volle kon leven? Was ik me aan het verantwoorden voor het geloof in mezelf als kunstenaar? In elk geval heeft het ongeval mij verlost van die bewijsdrang. Het

“We denken dat we in dit leven maar één keer geboren worden en maar één keer sterven. Maar we doen het een heel leven door”

heeft mij een nieuw leven gegeven. Ik ben opnieuw geboren. Zo voelt dat echt.”

Je net verschenen boek *Kom, het eerste kinderboek dat je ook zelf geschreven hebt, gaat niet voor niets over de moed om geboren te worden.*

“We denken dat we in dit leven maar één keer geboren worden en maar één keer sterven. Maar we doen het een heel leven door. Aan alles komt nu eenmaal een eind, om wat voor reden ook. Relaties, levensfases, je verhuist, je verandert van job, er is een tegenslag. Wat het ook is, zie het als een transformatie. Maak die zo bewust mogelijk door. Neem je tijd om te sterven en laat jezelf

“Die zes verlamde uren in dat bad in New York waren een nachtmerrie, en toch hebben ze mij de prachtigste waarheid laten zien. Ik heb alléén maar aan mensen gedacht”

toe om opnieuw geboren te worden. Zoals ik nu ook als kunstenaar opnieuw geboren ben. De motoriek van mijn handen is niet als vroeger, mijn werkwijze is niet meer dezelfde. Ik mixte vroeger digitale en manuele lagen, en ik tekende met een precieze lijnvoering. Mijn stijl is nu abstracter en ruwer dan voorheen, met minder details. Het is nog altijd onmiskenbaar ik, maar het is een volgende ik. Dit boek is puur manueel, en recht uit het hart, geschilderd.”

Waren tekenen en schilderen ook nu weer tijdens je revalidatie een uitweg uit de pijn?

“Helemaal. Net als vroeger. Als ik niet meer zou kunnen tekenen, dan zou het

ophouden. Dan wil ik hier niet meer zijn. Naast mijn vrienden en familie is tekenen het enige wat mij overeind houdt. Sinds het ongeval heb ik altijd pijn. Mensen denken dat het ergste gevolg van verlamming het feit is dat je niet meer kunt stappen. Maar voor velen is die voortdurende zenuwpijn veel erger. En die is bij mij, zelfs sinds ik weer kan stappen, niet overgegaan. Alsof mijn benen en onderlichaam in brand staan, en alsof het vanbinnen in mijn botten vriest. En dan zijn er ook de spasmes in de onderrug die voelen als messteken. Het is een continue marteling.”

Voel je die pijn nu ook?

“De intensiteit fluctueert, maar ik voel de pijn voortdurend. En je kunt niet de hele tijd zware pijnstillers nemen, want die eisen een hevige tol van je lichaam. Ik heb geleerd om me zozeer te focussen dat de pijn naar de achtergrond verdwijnt. En tekenen blijft de ultieme ontsnapping. Het komt er ook hier weer op aan om me niet tegen de pijn te verzetten, maar om te aanvaarden dat ze erbij hoort. Pas dan kan ik haar vergeten. Trouwens, ik ben bovenal dankbaar dat ik er nog altijd ben en dat ik mijn lichaam kán voelen. Op z’n minst laat de pijn me voelen dat ik wel degelijk bestaat.”

Een prachtige perspectiefwissel, maar wat een kracht vergt die.

“Ik heb natuurlijk ook dagen dat ik de moed niet vind om uit bed te komen. Maar ik heb, willens nillens, ondervonden dat je heel veel aankunt zolang je maar bereid bent om je mindset te veranderen. Ik denk dat veel mensen schrik hebben van hun eigen hoofd. Maar je moet niet alles geloven wat je denkt. Al zeker de angst niet. Ik vind het zo jammer om te zien hoe bang we zijn geworden. De wereld is natuurlijk niet in haar beste doen, dat valt niet te ontkennen, maar angst is zelden het remmiddel gebleken. Integendeel. Angst houdt ons klein en steelt ons leven. Angst is pas echt de ergste vorm van verlamming.”

Dan zwijgt ze even beduusd. Alles wat ze zegt, merkt ze, lijkt neer te komen op één groot pleidooi om te leven. Dat moet dan het cadeau zijn van dat eigen onverklaarbare leven van haar: het aangeboren besef van de uitzonderlijkheid ervan. Het liefst wil ze iedereen in dit bestaan bovenal *saudade* toewensen, zegt ze. “Dat allermooiste Portugese woord dat zich niet laat vertalen, al zeker niet in één woord. Het is weemoed, het is verlangen, het is verdriet, het is geluk, het is liefde. Saudade is waarmee we mensen in de armen sluiten en waarmee we afscheid nemen. Het is wat we onze geliefden toewensen. Saudade is alles en bovenal niet te vatten. Het is het leven zelf.” ■

Kom is net verschenen bij Querido, fatinha.com.